

**ПРО ЙМОВІРНІСТЬ АНТРОПОГЕННОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ
ПЛЕЙСТОЦЕНОВОГО ТАФОЦЕНОЗУ З ОКОЛИЦЬ ХОРОСНА-ВИНЯВИ ПОБЛИЗУ
ЛЬВОВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ 2002 РОКУ)**

Микола БАНДРІВСЬКИЙ

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, Львів, Україна, e-mail: bandrm@ukr.net*

Подано перше (попереднє) повідомлення про відкриття на заході Подільської височини біля с. Виняви поблизу Львова в закинутому кар'єрі нового плейстоценового ориктоценозу. У стрімких вертикальних відслоненнях висотою 20–25 м у відкладах баденського ярусу виявлено горизонтальний тунель діаметром близько 1 м, який прорито 2,0–2,5 м нижче підшви вапняків і який тягнеться вглиб схилу на північ. Горизонтальне положення тунелю, який знаходиться на значній висоті від базису ерозії, його круглий переріз, вигладжені стінки та ін. схиляють до думки про штучне розширення початково вузької карстової щілини. На дні тунелю виявлено викопні кістки печерної гієни, оленя, коня, мамонта, копроліти гієн та ін. Припускаємо, що масивні кістки з кінцівок мамонта, які виявлені на долівці тунелю, були зумисне розколені навпіл не твариною, а палеоантропом. Про це може свідчити відсутність погризів на поперечних зламах товстих костей і масивне знаряддя (?) довжиною 46,5 см у вигляді кола із спеціально загостреним кінцем та зашліфованим руків'ям.

Простежений у товщах баденію вищезгаданий тунель метрового діаметру радше свідчить про можливість його антропогенної появи, оскільки саме таку тунель-нору найлегше зі середини обороняти у разі нападу хижаків. Заваливши такий невеликий вхід великими кістками чи камінням, в ньому якийсь час можна було почуватися у відносній безпеці. При більшому ж розширенні тунелю (скажімо, до розмірів невеликої печери), кісток та іншого матеріалу для перекриття входу, потрібно було б значно більше і при більшому просторі важче було б обороняти. Мав бути й вихід з протилежного боку з тої тунель-нори (за словами М. Дриганта, “...дальше на схилі... цей тунель мав другий вихід на поверхню, через який і був замулений”). Подібних за планом тунельних ходів печерна гієна, звичайно, не викопувала. Зважаючи на повну відсутність печерних порожнин і скельних навісів у цьому районі Опілля, людина розглядуваного періоду була змушена десь знаходити собі притулок. І саме такі вузькі тунелі-нори з розгалуженими ходами (?) давали змогу укритися під час небезпеки, ефективно обороняти зі середини вхід до такого тунелю і, в разі необхідності, відступити, вийшовши на поверхню через протилежний вхід. Щойно виявлений тунель з викопними кістками хребетних Хоросна-Виняви відносимо до часу не пізніше рубежу пізнього-середнього плейстоцену. На користь цього побічно може свідчити й цілковита скам'янілість кісток з тунелю Хоросна-Виняви, яка відсутня у викопних кістках з Виняви, відкритих кількома десятиліттями раніше.

Ключові слова: плейстоценовий тафоценоз, тунель, архантропи, Винява, Львів.

Територію західної частини Подільської височини традиційно називають Опіллям (Подільське Горбогір'я), яке є однією з найвищих і найрозчленованіших його частин і яке розташоване між Золотою Липою і Верещицею, доходючи на півдні до Дністра, а на півночі до Гологір. Зазвичай, Опілля представлене височинами у вигляді горбистих пасм з окремими висотами 350–400 м, які витягнуті з північного заходу на південний схід. Різка невідповідність сучасних русел річок широким заплавам свідчить про значну інтенсивність ерозійних процесів у минулому. Поверхні складені товщею лесових порід, під якими залягають тортонські вапнякові гіпси, які піддаються картуванню. Тому для морфологічної структури опільських

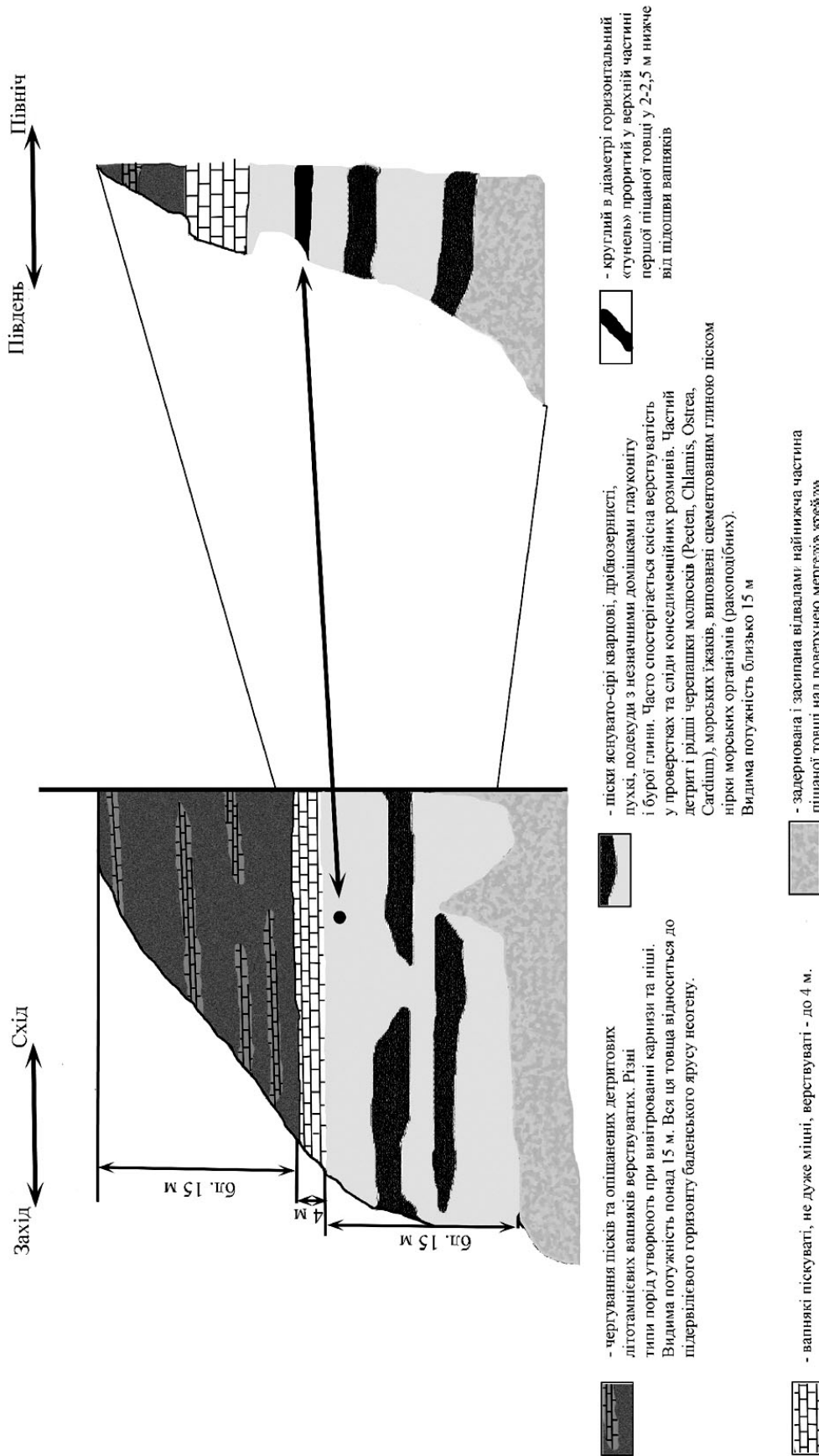

Рис. 1. Хоросно-Винява (Львівська обл.). Стратиграфічний переріз відслонення – стрімкої 25-метрової дислокованої на південь стіни кау'єру в вішкладах баденію з вказанням горизонтального тунелю з викопними кістками хребетних

ландшафтів характерні лійки, западини, невеликі озера карстового походження [Маринич, Шищенко, 2005].

До останнього часу з вказаної території чи не найбільша колекція плейстоценового тафоценозу (з одного місця) була відома зі зборів К. Татарінова, С. Пастернака, С. Коцюбинського, Я. Послушної, В. Гаврилишина, які дослідили її в 1957 і 1959 рр. в пісковиковому кар'єрі біля сіл Винява і Радван (західний край Опілля) на березі ріки Щирки, яка є правою притокою Дністра. У місцезнаходженні з Виняви кістки викопних тварин в ті роки виявлено у товщі зеленуватого глауконітового піску, а також у боковій ніші нижньотортонського білого кварцового піску [Татарінов, 2000, с. 76].

Рис. 2. Хоросно-Винява (Львівська обл.). Осьовий череп печерної гієни. Вигляд зверху

Fig. 2. Khorosno-Vynyava (L'viv region). Axis skull of cave hyena. View from above

Нові матеріали з околиць Хоросна-Виняви здобуто навесні 2002 р.¹, а 17 травня того ж року розпочато розчистку нововиявлених кісток, яку завершено 26 травня вже у складі розширеної пошукової групи². Обстежене тоді відслонення знаходиться на лівому березі р. Щирка між селами Хоросно і Винява. Представляє собою відпрацьований піщаний кар'єр зі східного боку від дороги, що з'єднує ці села, і східніше від гирла потоку, що протікає з Деревача через Хоросно і впадає у Щирку. Тут і далі використовуємо "Висновки про геологічні умови утворення та систематичний склад плейстоценового тафоценозу околиць Виняви (кар'єр Хоросно)", виконані на наше замовлення Д. Дригантом:

"...Відслонення – це стрімка (вертикальна), висотою понад 20–25 м дислокована на південь стіна кар'єру у відкладах баденію (рис. 1). Тут відслонені (знизу вверху):

1) Задернована і засипана відвалами найнижча частина піщаної товщі над поверхнею мергелів крейди;

¹ За дивним збігом обставин першу інформацію про виявлення нових скупчень викопних кісток в тих місцях я отримав від місцевого краєзнавця О. Столяра в четвер 16 травня 2002 р., тобто в той самий день, коли хоронили покійного проф. К. Татарінова.

² До участі в обстеженні тоді ми запросили завідуючого лабораторією палеонтології Природознавчого музею НАН України, д. геол.-мінерал. наук Д. Дриганта та м.н.с. цього ж музею палеоботаніка А. Мамчура.

Рис. 3. Хоросно-Винява (Львівська обл.). Осьовий череп печерної гієни. Вигляд збоку
Fig. 3. Khorosno-Vynyava (L'viv region). Axis skull of cave hyena. Side view

2) Піски ясно-сірі кварцові, дрібнозернисті, пухкі, подекуди з незначними домішками глауконіту і бурої глини. Часто спостерігається скісна верстуватість у проверствах та сліди консидиментаційних розмивів. Частий детрит і рідші черепашки молюсків (*Pecten*, *Chlamis*, *Ostrea*, *Cardium*), правильних морських їжаків, виповнені сцементованим глиною піском нірки морських організмів (ракоподібних). Видима потужність близько 15 м.

3) Вапняки піскуваті, не дуже міцні, верстуваті – до 4 м.

4) Вище у схилі над стінкою кар'єру – чергування пісків та оміщаних детритових літотамнієвих вапняків черстуватих. Різні відміни порід утворюють при вивітрюванні карнизи та ніші. Видима потужність понад 15 м.

Вся ця товща відноситься до підервілієвого горизонту баденського ярусу неогену.

Знахідка костей четвертинних хребетних приурочена до круглого горизонтального тунелю діаметром близько 1 м, проритого у верхній частині першої піщаної товщі у 2–2,5 м нижче від подошви вапняків перпендикулярно до стінки кар'єру вглиб схилу на північ. Сам тунель заложений у добре помітній тектонічній тріщині, що зверху вниз перетинає всю відслонену товщу порід. Видима довжина його понад 3 м. Біля сучасного виходу на вузькому уступі стінки (близько 2 м довжини) тунель був щільно закупорений зеленувато-сірим піском з глауконітом – саме тут збереглися знайдені кістки. Далі тунель виповнений сірим піском з чіткою скісною та горизонтальною верстуватістю, не узгодженою з верстуватістю вмісної товщі, яка зафіксувала різні етапи замулювання тунелю. Не виключено, що далі на схилі (північніше від стінки кар'єру) цей тунель мав другий вихід на поверхню, через який і був замулений. Від вмісних ясно-сірих пісків заповнюючий матеріал відрізнявся більшою пухкістю і забарвленням; поверхня розділу (стінка тунелю) виражена чітко, вирівняна і без скульптури (подряпин, заглиблень чи виступів).

Руйнування вхідної частини тунелю внаслідок видобутку піску не дає змоги відтворити його цілісний вигляд та походження (штучне чи природне). Цілком можливо, що він може мати карстова походження – утворився внаслідок розширення водою тектонічної тріщини. Проте, його горизонтальне проходження на значній висоті від базису ерозії (русло Щирки гіпсометрично знаходиться не менше ніж 15–20 м нижче) та більш ніж на 5 м глибше від верхнього краю відслонення (в минулому – поверхні водозбору), як і його круглий переріз та

вигладжені стінки, схиляють до думки про штучне розширення початково вузької карстової щілини.

Склад виявленого тафоценозу (стосовно його повноти не може бути жодної впевненості) дозволяє зробити два припущення:

- 1) тунель – це нора, вирита гієнами спеціально для лігва і
- 2) тунель – відгалуження гроту, початково викопане людиною і згодом заселене гієнами. Але, в обох випадках – це таки лігво гієн.

Рис. 4. Хоросно-Винява (Львівська обл.). Фрагмент стегнової (мінералізованої) кістки мамонта
Fig. 4. Khorosno-Vunyava (L'viv region). Piece of femur (mineralized) of mammoth

На користь першого з припущень свідчить діаметр тунелю (який є замалим для проходу людини), його круглий переріз, сумісна знахідка не тільки погризених гієнами костей мамонта, щелеп гієн (які міг принести потік води) і, головню, їхнього слабо літифікованого посліду (копролітів).

На користь другого припущення – наявність масивних костей з кінцівок мамонтів, розламаних навпіл і навіть загострених у вигляді кола, що не могли зробити навіть більші від гієн хижаки. Відсутність у найближчих околицях стрімких скель і схилів, падаючи з яких мамонти могли ламати кістки, як і відсутність погризів на поперечних зламах товстих костей, відхиляє припущення, що такі кістки могли затягнути гієни у лігво після падіння тварин-велетів у прірву.

Систематичний склад тафоценозу з “лігва гієн” біля Виняви:

- 1) гієна печера – 3 фрагменти мандібули, череп, фрагмент верхньої щелепи із зубами, розрізнені зуби (не менше 3-х тварин), лопатка і фрагменти кінцівок;
- 2) олень – фрагмент мандібули із зубами (1 тварина);
- 3) кінь (3 верхніх зуби);
- 4) мамонт – фрагменти костей, погризені гієнами, 1 зуб (одна-? тварина);
- 5) копроліти гієн;
- 6) невизначені представники хижаків та парнокопитних (лопатки, хребці, зуби, кістки з кінцівок, погризені гієнами).

Геологічний вік тафокомплексу – плейстоцен”.

Спроба інтерпретації об’єкту. Із вищенаведеного висновку Д. Дриганта можемо зробити наступні припущення, а саме: вперше в тутешній околиці Опілля виявлено не лише скупчення плейстоценових тваринних кісток, але й виразний об’єкт тунельного типу, в якому вони знаходені.

Ми схиляємося до другого, із висловлених Д. Дригантом, припущення, а саме – про можливість антропогенного чинника у появі нововіднайдених кісток. Що маємо на увазі?

По-перше, як вже сказано вище у “Висновках...”, є велика ймовірність того, що масивні кістки з кінцівок мамонта були зумисне розколені навпіл не твариною, а палеоантропом. Про це може свідчити відсутність погризів на поперечних зламах товстих костей і масивне знаряддя (?) довжиною 46,5 см у вигляді кола із спеціально загостреним кінцем та зашліфованим руків’ям.

Рис. 5. Хоросно-Винява (Львівська обл.). Уламок стегнової кістки мамонта з фрагментами суглоба
Fig. 5. Khorosno-Vynyava (L'viv region). Piece of femur of mammoth with fragment of joint

По-друге, вищезгаданий тунель метрового діаметру (занадто вузький, як на думку Д. Дриганта, “для проходу людини”) радше свідчить на користь його другого припущення – про антропогенну появу тунелю, оскільки саме таку тунель-нору найлегше зі середини обороняти у разі нападу хижаків. Крім того, заваливши такий невеликий вхід великими кістками чи камінням, в ньому якийсь час можна почуватися у відносній безпеці. При більшому ж розширенні тунелю (скажімо, до розмірів невеликої печери), кісток та іншого матеріалу для перекриття входу, потрібно було б значно більше і при більшому просторі важче було б обороняти. Додамо, що на думку Д. Дриганта мав бути й вихід з протилежного боку з тої тунель-нори (за його словами “...дальше на схилі... цей тунель мав другий вихід на поверхню, через який і був замулений”). Подібних за планом тунельних ходів печерна гієна, звичайно, не викопувала.

Іншими словами, перший аргумент Д. Дриганта (що нібито той тунель замалий для людини) насправді чи не найпереконливіше свідчить про велику ймовірність його створення саме первісною людиною. Зрештою, зважаючи на повну відсутність печерних порожнин і скельних навісів у цьому районі Опілля, людина розглядуваного періоду була змушена десь знаходити собі притулок. І саме такі вузькі тунелі-нори з розгалуженими ходами (?) давали можливість укритися під час небезпеки, ефективно обороняти із середини вхід до такого тунелю і, в разі необхідності, відступити, вийшовши на поверхню через протилежний вхід.

По-третє, публікуючи свого часу результати дослідження плейстоценового тафоценозу з Виняви, К. Татаринів з подивом зауважував, що “...в межах України такої кількості цих хижаків (печерних гієн. – М.Б.) в захороненнях викопних тварин раніше не знаходили”. Нагадаємо, що тоді у Виняві знайдено 280 кісток, серед яких 62 кістки походили від 17 особин печерної гієни [Татаринів, 2000, с. 77]. І в значній мірі ці рештки гієн представлені залишками

їхніх черепів: 17 лівих, 7 правих нижніх та дві верхніх щелепи, осьовий череп [Татаринов, 2000, с. 77]. Переважання частин нижніх і верхніх щелеп та цілого черепа гієн спостерігаємо і у недавно виявленому тунелі Хоросна-Виняви. Якщо ж прийняти запропоноване пояснення таких тунелів як місце короткочасного перебування первісної людини, то можемо припустити, що голови печерних гієн зносили туди з метою розколювання і добування поживного мозку.

Проблеми датування. Шістьдесят років тому досліджуваний К. Татариновим тафоценоз з Виняви віднесено до пізнього плейстоцену, в т.ч. на підставі результатів колагенового аналізу виконаного у відділі палеозоології Інституту зоології АН УРСР (при показниках прокалювання -407-419-431). Можливо, зараз з урахуванням найновіших методик, слід було б перевірити ці результати, які або їх підтвердили, або ж уточнили.

Поки що, звернемо увагу на одну цікаву особливість: свого часу К. Татаринов співставляв в часі відкритий ним викопний тафокомплекс з Виняви з фауною палеолітичних стоянок Мізинь і Новгород-Сіверський на Чернігівщині, де були відкриті схожі за складом фауністичні рештки. Однак вже тоді К. Татаринов звернув увагу на непоясниму в його час особливість тамтешніх пам'яток: в Мізині і Новгород-Сіверському рештки печерних гієн відсутні повністю. Тоді Костянтин Адріанович пояснював це тим, що "...клімат на Опіллі наприкінці плейстоцену – початку голоцену був більш ксерофільний і теплий, ніж в той самий геологічний вік на Чернігівському Поліссі" [Татаринов, 2000, с. 78].

Можливо, ця помітна диспропорція у поширенні популяції печерної гієни на вказаних територіях пояснюється тим, що співставляли різночасові пам'ятки. З огляду на вищенаведене, ніщо не протирічить відносити щойно виявлений тунель з викопними кістками хребетних Хоросна-Виняви до часу не пізніше рубежу пізнього-середнього плейстоцену. На користь цього побічно може свідчити й цілковита скам'янілість кісток з тунелю Хоросна-Виняви, яка відсутня у викопних кісток з Виняви, відкритих кількома десятиліттями раніше.

ЛІТЕРАТУРА

- Маринич О.М., Шищенко П.Г. (2005). Фізична географія України: підручник. – Київ: Знання. – 511 с.
Татаринов К.А. (2000). Позднекайнозойские позвоночные запада Украины (местонахождения, систематика, палеоэкология). – Луцк. – 251 с.

REFERENCES

- Marynych, O.M., & Shyshchenko, P.H. (2005). *Fizychna heohrafiia Ukrainy*. Kyiv: Znannia, 511 pp.
Tatarinov, K.A. (2000). *Pozdnekajnozojskie pozvonochnye zapada Ukrainy (mestonahozhdenija, sistematika, paleojekologija)*. Luck, 251 pp.

Стаття: надійшла до редакції 21.11.2016
прийнята до друку 29.11.2016

ABOUT POSSIBILITY OF ANTHROPOGENIC INFLUENCE AT THE CREATING OF PLEISTOCENE
TAPHOCENOSE FROM THE OUTSKIRTS OF KHOROSNO-VYNYAVA NEAR LVIV
(BY THE MATERIALS FROM 2002)

Mykola BANDRIVS'KYI

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine, e-mail: bandrm@ukr.net*

First (previous) information about discovery of new Pleistocene oryktocenose on the west of Podillia uplands close to Vynyava near Lviv in the abandoned quarry is presented at the article. In precipitous vertical outcrops height of 20–25 m. in the deposits of badenium horizontal tunnel with a diameter of about 1 m, dug 2,0–2,5 m. below the foot of limestone and it extends deep into the slope to the north direction. Horizontal position of the tunnel, which is located at a considerable height from the base level of erosion, its round cross-section, smooth walls and other features allow suggesting an artificial extension of the initial karst narrow gap. At the bottom of the tunnel fossil bones of cave hyena, deer, horse, mammoth, hyena's coprolites, etc. were discovered. We assume that the massive limb bones of mammoth, discovered on the floor of the tunnel, were intentionally split not by animal but by paleoanthrop. Such hypothesis can be witnessed by the lack of teeth traces on transverse fractures of large bones and massive tool (?) length of 46,5 cm that looks like pole with specially pointed end and polished hilt.

Traced in the deposits of badenium this tunnel meter in diameter rather suggests the possibility of its anthropogenic appearance because such tunnel-hole is easy to defend from the inside in the case of attack predators. Blocking such small entrance by large bones or stones for a while, some could feel relatively safe. In the case of extension of the tunnel (for example, to the size of a small cave) it would need much more bones and other material for blocking of the entrance and with greater space would be more difficult to defend it. It had been also the entrance from the opposite side of that tunnel-hole (according to M. Drygant "... further on the slope ... this tunnel had the second exit on the surface, through which it was silted"). Tunnel with such plan certainly can't be dug by cave hyena. In consideration of the complete lack of caves and rock shelters in this part of Opillia, humans in this period had to find shelter elsewhere. And such narrow tunnels, with branchy passages (?) allowed taking cover in emergency, defending effectively the entrance from the inside of to the tunnel and, if necessary, withdraw, leaving to the surface through the opposite entrance. Discovered tunnel with fossil bones of vertebrates of Khorosno-Vynyava can be dated to the period not later than transition from Late to Middle Pleistocene. Such suggestion can be indirectly witnessed by complete fossilization of bones from tunnel Khorosno-Vynyava, which is absent on bones, discovered in Vynyava several decades earlier.

Key words: Pleistocene taphocenose, tunnel, archanthrops, Vynyava, Lviv.